

Wandeling 1

Halte 7: Turkse migranten in Antwerpen

Antwerpen telt **11.689** mensen van Turkse origine, of **2,5 %** van de bevolking. De meesten van hen zijn ondertussen Belg geworden: er zijn maar 4.448 mensen met enkel Turkse nationaliteit in de stad. Voor heel België tellen we 42.733 Turken. Turken in België zouden voor 1/3^e uit dezelfde provincie Afyon komen, waar ook het provinciestadje Emirdag ligt.

Turkse migratiestromen

In **1923** werd de Republiek Turkije opgericht, wat het einde betekende voor het vroegere Ottomaanse Rijk. Stichter was Mustafa Kemal (ook Atatürk, of 'vader der Turken' genoemd). Hij zou onder de term 'kemalisme' een reeks hervormingen doorvoeren die het jonge Turkije zouden moderniseren. Zijn hervormingen steunden op zes peilers: **republicanisme**, **populisme** (een sociale revolutie met stemrecht voor vrouwen (in 1934 al!)), onderschrijven van de mensenrechten,...), **secularisme** (de scheiding tussen kerk en staat), **reformisme** (met administratieve en taalkundige hervormingen), **nationalisme** (om de onafhankelijkheid van de jonge staat te waarborgen) en **etatisme** (met een verantwoordelijkheid voor de staat in de technologische vooruitgang en het economische welzijn). De jonge republiek zal eerst een protectionistische politiek voeren, met nationalisering van buitenlandse bedrijven.

Met de Tweede Wereldoorlog kent Turkije een diepe economische crisis, die de ontwikkeling niet ten goede komt. In 1950 verliest de kemalistische partij en komen de burgerlijke oppositie en de grootgrondbezitters aan de macht. Die hervormen Turkije ernstig. Turkije wordt geïntegreerd in de kapitalistische wereldeconomie, treedt toe tot de NAVO en begint buitenlandse (Amerikaanse) kapitalen aan te trekken om de industrialisatie op gang te trekken. Met een doorgevoerde mechanisatie in de landbouw én de concentratie van de gronden in de handen van de grootgrondbezitters, konden veel kleine boeren niet meer op tegen de groter wordende landbouwbedrijven en vielen ze zonder werk. Door de mechanisatie verliezen ook veel arbeiders hun werk. De sociaal-economische crisis mondt uit in de militaire staatsgreep van 27 mei 1960. De basis is gelegd voor de Turkse migratie.

Turkse migratie naar België valt op te delen in drie golven. Zoals steeds werden die golven bepaald door enerzijds het stimulerende beleid van België, anderzijds door wat er in Turkije gebeurde en de mensen naar hier dreef.

De **eerste grote golf** situeert zich tussen 1964 en 1965. Deze Turken zullen vooral naar de steenkoolmijnen gaan in de provincies Luik, Limburg en Henegouwen.

Voordien (in 1956) was er al een akkoord ondertekend tussen Turkije en West-Duitsland, waardoor veel Turken naar daar trokken. Maar met de ondertekening van het Belgisch-Turks akkoord in 1964 wordt België het tweede belangrijkste bestemmingsland. Het akkoord stipuleerde onder andere de leeftijd van de arbeiders (tussen 20 en 35 jaar, voor gekwalificeerde arbeiders maximum 40 jaar), maakte de werkgever verantwoordelijk voor vervoer en huisvestingskosten en onthaal. Vele werknemers én werkgevers probeerden dit

In de Provinciestraat ligt de garage Aydin. Resit Aydin, de uitbater, vertelt: 'In ben in 1964 met mijn vader en moeder naar België gekomen. We kwamen uit het Turkse Samsun, tegen de Zwarte Zee. Ik was toen twee jaar. Mijn vader ging eerst in de mijnen in Luik werken. Maar tegen 1970 verhuisden we naar Antwerpen Zuid. Ik heb deze garage negen jaar geleden opgericht. Ervoor had ik er één in Hoboken.'

De Vlaamse R&B-sensatie Hadise heet voluit Hadise Açıkgöz. Haar ouders komen oorspronkelijk uit Sivas, een middelgrote stad in Turkije. Ze komen in 1972 naar België, om te werken. Haar moeder ging tien jaar in een sigarenfabriek in Nederland werken, haar vader werd gemeentearbeider in Mol. Hadise wordt er in 1985 geboren. Haar naam betekent letterlijk 'een verhaal' of 'iets vertellen'. De naam was een idee van haar grootvader, oorspronkelijk voor haar oudere zus. Maar tegen dat de brief, waarin hij dit suggereerde, vanuit het verre bergdorpje in Turkije België had bereikt, was haar zus al geboren. En werd de naam dus gegeven aan de volgende dochter uit de familie.

Hadise werd in 2008 – naast Ronny Mosuse – Vlaamse ambassadrice voor de Interculturele Dialoog. 'Hadise hoopt met haar succes, en dit zowel in België als in Turkije en andere landen, de jongeren te doen inzien dat iedereen gelijk is. Blank of zwart, Turk of Marokkaan, Belg of Nederlander ... we blijven gewoon mensen die op dezelfde planeet wonen, en elkaar ook moeten kunnen verdragen. Hadise heeft veel jonge fans, en hoopt deze 'mentaliteit' bij de

jonge fans ingeprent te krijgen. Haar visie is duidelijk "jong begonnen is half gewonnen".

2

In 1964 hoorde mijn vader over Europa. Het was een land van melk en honing. Het verhaal werd verteld dat er in Europa toekomst was. Je had twee dingen nodig om naar Europa te gaan: een kruiwagen en een schup. Je gaat er met de kruiwagen naar de fabriek om hem te vullen met geld en weer terug te komen. Met dat geld kon je veel grond en huizen kopen en 'dorspleider' worden.

(Uit 'Een Turkse droom die geschiedenis werd')

akkoord te omzeilen: veel Turken kwamen hier als 'toerist' en werden dan aangenomen (waardoor de werkgever een heel aantal kosten niet verplicht was). Vooral wanneer midden jaren zestig West-Duitsland economisch achteruit gaat en steeds minder buitenlandse arbeiders aanneemt, komen veel Turken eerst als toerist naar België (in de hoop hier hun situatie te regulariseren) om dan alsnog naar West-Duitsland te gaan. Een deel van hen blijft ook in België hangen.

Turken wilden niet enkel weg uit Turkije; het Turkse beleid voerde ook een emigratiepolitiek. Om hoofd te bieden aan de werkloosheid, werden werklozen zoveel mogelijk weggestuurd. Nadien stuurden ze deviezen op naar hun achtergebleven familie, wat een belangrijke bron van inkomsten zou worden voor de Turkse staat. Tussen 1961 en 1975 stuurde Turkije zo 800.000 inwoners naar het buitenland om er te gaan werken; daarvan zouden 15.000 naar België komen.

De meerderheid van die Turkse migranten was afkomstig uit steden van meer dan 100.000 inwoners. De bevolking was er immers beter geïnformeerd en mobieler. Velen van hen waren echter voordien al van het platteland naar de stad gevlucht. De emigratie uit onderontwikkelde steden is pas later gekomen, vooral langs clandestiene weg.

De **tweede grote golf** Turkse migranten komt in 1973, 1974 en 1975. De grote piek Turkse migranten ligt zo in het begin van de jaren zeventig; Marokkanen zijn vooral midden jaren zestig beginnen overkomen. De Turken zullen vooral naar industriesteden als Gent, Brussel en Antwerpen komen. Tussen 1969 en 1974 zou een belangrijke golf illegale Turkse migranten komen. Gevlucht voor de eigen economische crisis hoopten zij hier toch nog aan de slag te kunnen vooraleer de economie hier helemaal zijn dieptepunt zou bereiken. In 1974 volgt echter de migratiestop.

De **derde golf** migranten komt met de militaire staatsgreep in 1980. Het gaat daarbij vooral om etnische (vooral Koerden en Arameërs) en religieuze minderheden (christenen) die vluchten voor onderdrukking door het militaire regime.

De Koerden zijn het bekendst. Al sinds 1980 strijdt de Koerdische partij PKK (onder leiding van Abdullah Öcalan) voor een ééngemaakt en onafhankelijk Koerdistan (in Oost-Turkije). Het op marxistisch-leninistische leest geschoeide PKK voerde hier jarenlang een gewapende bevrijdingsstrijd voor. Met de arrestatie van Öcalan besloot de partij in 2002 de gewapende strijd op te geven.

Turken in Antwerpen: leven en integratie

De eerste Turken kwamen in Antwerpen aan vanaf 1964, maar de grote piek zou komen begin jaren zeventig. Die eerste migranten waren vooral alleenstaande mannen, die duidelijk de bedoeling hadden hier enkel **tijdelijk** te blijven, hard te werken en dan met geld naar het thuisland terug te keren. Omdat ze hier maar tijdelijk verblijven, nemen ze genoegen met de vaak erbarmelijke huisvesting waarin ze terecht komen en het zware werk dat ze moeten doen. De lagere levensstandaard wordt zelfs aangenomen om zo veel mogelijk geld uit te sparen en naar het thuisland terug te sturen. Waarde wordt vooral gehecht aan bezittingen in het thuisland: migranten beginnen te investeren in Turkije, en kopen er bouwgrond, schapen, een huis of een appartement. Zo zou tachtig procent van het onroerend goed in Emirdag, een belangrijk emigratiegebied met 60.000 mensen in België, toebehoren aan migranten.

De **huizen** waar die Turkse migranten in terecht kwamen, waren niet van de beste. Er werden geen speciale opvangplaatsen voorzien voor die eerste gastarbeiders, dus vaak zochten de eerste Turken zelf naar kamers of deelden met vijf of zes een appartement. Door hun laag loon konden ze ook nadien niet terecht in betere huisvesting, en moesten ze zich vaak tevreden stellen met de dichtbevolkte vervallen negentiende-eeuwse stadswijken en woningen nabij de industriezones, waar geen andere huurders voor gevonden werden. Pas wanneer de alleenstaande mannen hun gezin laten overkomen of de gezinnen uitgroeien, gaat men op zoek naar grotere privé- en sociale woningen. Midden jaren tachtig kopen meer Turken ook zelf huizen. Maar de huisvesting is vaak nog steeds problematisch: oude huizen met weinig comfort, of te kleine huizen voor de grote gezinnen.

Na een tijd bleek dan echter dat Turken **niet zo snel zouden terugkeren**. Het snel geld verdienen bleek niet zo gemakkelijk te gaan dan gedacht, en met te weinig naar het thuisland terugkeren werd als te vernederend ervaren. De sociale druk om te slagen was groot. Bovendien haalden steeds meer Turkse mannen hun vrouwen en kinderen naar België, en wanneer die kinderen hier school begonnen lopen en zich begonnen integreren, werd terugkeer steeds moeilijker. Midden jaren tachtig wordt de terugkeergedachte door veel Turken definitief opzij geschoven: in plaats van geld opzij te zetten beginnen ze meer **hier** te investeren (in huizen en eigen handelszaken bijvoorbeeld).

Ondertussen is die eerste generatie al pensioengerechtigd, en zijn we al aan de tweede en derde generatie, vaak mensen die hier geboren zijn. België is hun land geworden. Maar de gepensioneerde eerste generatie speelt nog steeds met de idee van (gedeeltelijke) terugkeer. Uit een bevraging in Antwerpen bleek dat 8 procent van de Turkse senioren

in Turkije zijn pensioen zou willen slijten. 22 procent wil echter in België oud worden, omwille van de betere gezondheidsvoorzieningen, de opgebouwde vriendenkring hier en het feit dat de kinderen hun leven hier hebben opgebouwd. 70 procent zou kiezen voor een combinatieverblijf in Turkije en België.

De reden waarom Turken specifiek naar Antwerpen kwamen, was vooral omwille van de **tewerkstelling**. In de jaren zeventig komen, naast nieuwe Turken, ook heel wat reeds gevestigden naar Antwerpen afgezakt door de crisis in de Vlaamse textielsector en de Waalse metallurgie, of (tegen einde jaren zeventig) de afbouw van de Limburgse mijnen. Hier in Antwerpen vinden ze wél nog werk, vooral in de metaalverwerkende nijverheid en de bouw.

Ze zullen vooral terecht komen in de harde, laaggeschoolde sectoren. Ze werden ook specifiek voor deze sectoren aangeworven: werkgevers (van vooral winning van erts en vervaardiging van metalen) vroegen arbeidsvergunningen voor hun sectoren aan, en op basis hiervan kwamen mensen naar hier. Het **profiel** van de Turken die daardoor komen, sluit hier ook bij aan. Een derde van de eerste Turkse arbeidsmigranten was ongeletterd en negentig procent arriveerde zonder vakkundigheid. Zestig procent van de vrouwen en dertig procent van de mannen hadden het lager onderwijs niet voltooid. Slechts vier procent van de vrouwen en twaalf procent van de mannen had het middelbaar onderwijs voltooid. Negentig procent waren arbeiders.

Bij het non-ferrobedrijf Metallurgie Hoboken (nu Umicore) zou in 1969 het aantal tewerkgestelde Turken vervijfvoudigen, en nog eens verdubbelen in 1970. Reden daarvoor was dat men ongeschoolde arbeiders te kort had voor het zware werk, maar dat heel wat Marokkanen (die tot dan toe aangeworven werden) niet meer voldeden wegens 'te povere kwaliteit'. De aangeworven Turken kwamen vooral uit de mijnen en waren beter gevormd. Ze kwamen zoals gezegd vooral in het zware werk terecht: de fabricatie, onder andere in de hoogovens. In 1969 was het aantal Noord-Afrikanen en Turken en het aantal Belgen en Europeanen binnen die tak respectievelijk 220 en 67. Ze waren daarentegen sterk ondervertegenwoordigd in de algemene diensten, laboratoria en ateliers van het bedrijf.

Ook de automobielsector zat in de lift: op het einde van de jaren zestig wordt er een grote assemblagefabriek van General Motors Continental geopend in Antwerpen, een ook zij hebben nood aan ongeschoolde arbeidskrachten voor het zware werk. Andere Turken gingen aan de slag bij Antwerpse isolatiefirma's (Frussel, Hertel) en containerfirma's (het stralen en herstellen van containers). Vanaf de jaren tachtig werkten er velen als kabellegger. Vanaf dan neemt ook de Turkse middenstand stilaan in aantal toe.

De eerste Turken zijn zich gaan vestigen in vier **buurten** waar ze nu nog grotendeels te vinden zijn. Vaak ging men in de buurt wonen waar men werkte, of in een buurt waarvan men wist dat er al familie of vrienden woonden (die hen dan ook wegwijs konden maken in de nieuwe wijk én bijstaan bij de eerste 'integratie').

Een eerste groep vestigde zich op Antwerpen Zuid (Vlaamse en Waalse kaai, Brederodestraat, Troonplaats). Een aantal grote bedrijven en de Zuiderdokken (o.a. General Motors) zorgden hier voor werkgelegenheid. En het openbaar vervoer zorgde voor een vlotte verbinding met Kiel en Hoboken (waar de Metallurgie gevestigd was). Wanneer midden jaren tachtig de huizen op de Vlaamse en Waalse kaai te duur worden, wijkt een deel van de Turken uit naar de Brederodestraat. De meeste mensen hier zijn afkomstig uit Sivas, Konya en Corum.

Kort na de vestiging op Antwerpen Zuid zou een tweede groep (vooral mensen uit Emirdag) zich gaan vestigen in oud-Berchem (Driekoningenstraat, Statiestraat, Posthof). De wijk is een vermenging van industrie (brouwerij De Koninck) en arbeiderssteegjes. De mensen hier waren vooral werkzaam bij General Motors en de bouw- en isolatiesector.

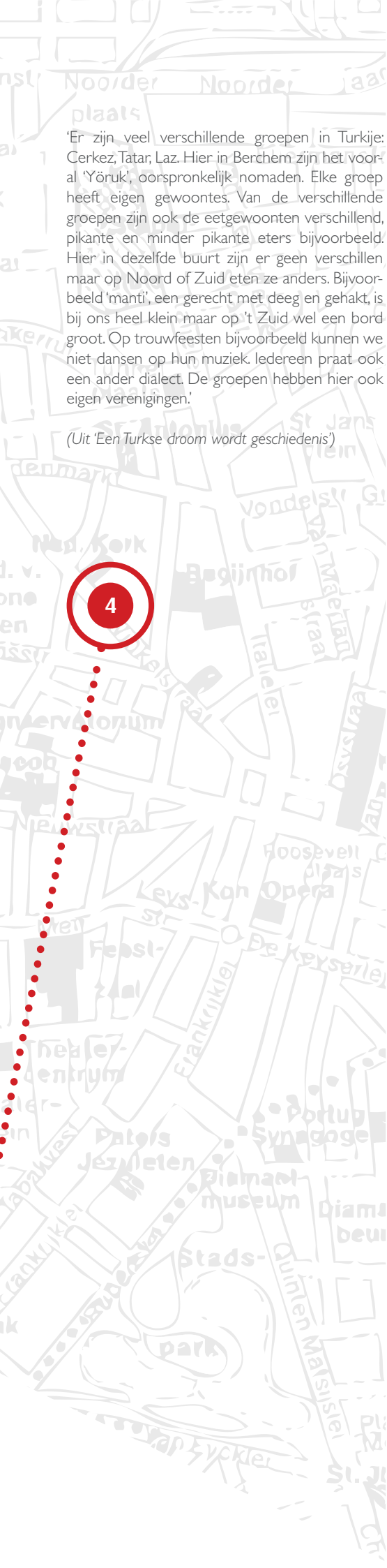
Op het einde van de jaren zestig begon zich een duidelijke groep te onderscheiden op Antwerpen Kiel, met uitlopers naar Hoboken en Wilrijk (vooral Abdijstraat, Sint-Bernardsesteenweg, rond Beerschotstadion, en voornamelijk mensen uit Kirsehir, Nevsehir en Konya)

Pas tussen 1970 en 1980 komt er een vierde groep zich vestigen in Antwerpen-Noord (Stuivenbergplein en Sint-Amandus, Van Kerckhovestraat en Dambruggestraat). Een deel van hen zijn mijnwerkers, die zich in de buurt van het station willen vestigen omdat ze nog dagelijks pendelden naar de mijnen van Limburg. Er was zelfs een busdienst van Antwerpen-Noord naar Beringen. Wanneer later de mijnen in Limburg zullen sluiten, zou een deel van de Turks-Limburgse mijnwerkers ook in deze wijk komen wonen. Een groot deel van hen komt uit Yozgat.

Vanuit die buurten begint de Turkse gemeenschap een **eigen commercieel leven** op te bouwen. De Brederodestraat en de Driekoningenstraat is begin jaren zeventig nog vrij Vlaams. Dan werden de eerste Turkse cafés en export-importwinkels geopend. Daarna volgden eigen kruideniers, bakkers en slaggers. Nu zijn de Turkse cafés, winkels en restaurantjes in sommige wijken in de meerderheid. Ook Turkse reisbureaus en importwinkels duiken op in

'In 1974 ging er hier in Berchem een eerste Turkse winkel open. Daarvoor gingen we naar Griekse of Italiaanse winkels, zij hebben een gelijkaardige eetcultuur en verkochten de dingen die wij ook gebruiken in de keuken.'

(uit 'Een Turkse droom wordt geschiedenis')

'Er zijn veel verschillende groepen in Turkije: Cerkez, Tatar, Laz. Hier in Berchem zijn het vooral 'Yörük', oorspronkelijk nomaden. Elke groep heeft eigen gewoontes. Van de verschillende groepen zijn ook de eetgewoonten verschillend, pikante en minder pikante eters bijvoorbeeld. Hier in dezelfde buurt zijn er geen verschillen maar op Noord of Zuid eten ze anders. Bijvoorbeeld 'manti', een gerecht met deeg en gehakt, is bij ons heel klein maar op 't Zuid wel een bord groot. Op trouwfeesten bijvoorbeeld kunnen we niet dansen op hun muziek. Iedereen praat ook een ander dialect. De groepen hebben hier ook eigen verenigingen.'

(Uit 'Een Turkse droom wordt geschiedenis')

het straatbeeld. Opvallend is dat veel meer Turken dan Marokkanen in het ondernemerschap stappen, en dat ze sterker geconcentreerd zijn dan Marokkaanse winkels.

De meeste Turkse **verenigingen** werden in Antwerpen opgericht tussen 1975 en 1985. Enerzijds was het de bedoeling de kinderen de eigen taal, cultuur en identiteit niet te doen vergeten. Anderzijds wilde men een plek hebben om elkaar te ontmoeten of samen te bidden.

De eerste gezamenlijke gebeden vonden plaats in een zaal die behoorde aan de Sint-Michielskerk (Antwerpen-Zuid). In 1974 werd een eigen locatie gevonden in de Brusselstraat: een eerste Turkse **moskee** in Antwerpen. Het rijhuis had een ruimte voor het gebed en werd een belangrijke ontmoetingsplaats. Het huis werd echter te klein, zeker voor het vrijdaggebed. In 1975 werd overgegaan tot de aankoop van een complex in de Dendermondestraat en werd de eerste moskeevereniging (vzw) opgericht. Vanaf dan zouden nieuwe moskeeën en verenigingen volgen. Vandaag telt Antwerpen vier Turkse moskeeën. Sinds de jaren negentig is er ook een grote moskee in de Everaertstraat waar honderden mensen samen kunnen bidden.

Het Turkse **verenigingsleven** concentreert zich vaak rond de moskee. Er zijn meer dan dertig Turkse organisaties in Antwerpen (gaande van moskeeën, jongeren-, socio-culturele en vrouwenverenigingen). Velen van hen zijn sinds 1992 verenigd in Unie van Turkse Verenigingen (UTV), die drie jaar later ook door de Vlaamse Gemeenschap erkend werd. Dé Turkse gemeenschap bestaat niet. Het is een aaneenschakeling van onderling soms erg verschillende gemeenschappen, die zichzelf hebben georganiseerd op basis van een gemeenschappelijke herkomstregio, onderwijsniveau, woonplaats of ideologische visie.

Turken zijn ook vrij snel actief geworden in de Belgische **vakbond**. De syndicalisatiegraad ligt zeer hoog bij Turkse migranten, die nochtans pas in België de vakbond hebben leren kennen. De eerste contacten waren er door de individuele hulpverlening die de vakbond gaf. Maar al snel zouden Turken zich erg gaan inzetten voor de vakbond. Ze hebben vaak actief deel genomen aan de syndicale acties, onder andere in de stakingsbeweging van de staalarbeiders en die van de mijnwerkers gedurende de jaren tachtig. Het aantal vakbondsafgevaardigden van Turkse oorsprong is sterk gestegen in grote ondernemingen. In de jaren zeventig zouden de Turken de kopgroep vormen in de syndicale beweging om regularisering van 'illegalen' te vereenvoudigen.

Bronnen:

- Bayar A., Erturun L., (1993), Een *economisch overzicht van de Turkse inwijking*, in Geschiedenis van het eigen volk, Kritak, Leuven
- Dienst Integratie Antwerpen*, brochure wandeling Antwerpen averechts School zonder racisme, *Handleiding bij de didactische fotomap om vooroordelen te doorbreken*
- Goossens A., *Een Turkse droom die geschiedenis werd. De historische ervaring van Turkse arbeidsmigranten in Antwerpen*